

การศึกษารูปแบบการเรียนรู้ด้วยกระบวนการวิศวกรสังคม
เพื่อการสืบสานภูมิปัญญาการทำสบู่ก้อนจากผงข้าวเหนียวดำลิ้มผั่ว
ของสโมสรนักศึกษาคณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ
A Study of Learning Models Using the Social Engineer Process for the Preservation of
Local Wisdom in Making Soap Bars from Leum Pua Black Glutinous Rice Powder
by the Student Club of the Faculty of Education and Human Development,
Sisaket Rajabhat University

ธนพล ป้องแก้ว^{1*}, เอนก ศรีภพ², อีรพัฒน์ ผงกุล³, ปิณณธร บัวทอง⁴, ชนะชัย นิยมการ⁵,
นพพล นาคยอง⁶, อานนท์ พรหมสำลี⁷, พีรพัฒน์ โพธิ์วัฒน์⁸, ยศพนธ์ ชัยบุตร⁹ และ ธันยพงศ์ สารรัตน์¹⁰
Thanapon Pongkaew^{1*}, A-nek Sriphob², Teerapat Pongkula³, Pannathon Buathong⁴,
Chanachai Niyomkan⁵, Nopphon Nak Yong⁶, Arnon Promsomlee⁷,
Peerapat Phothiwat⁸, Yodsaphol chaibut⁹, Thanyapong Sararat¹⁰

^{1,2,3,4,5,6,7,8,9,10} คณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ
^{1,2,3,4,5,6,7,8,9,10} Faculty of Education and Human Development, Sisaket Rajabhat University

* Corresponding email: stu6612258105@sskru.ac.th

Received: 10 เมษายน 2569; Revised: 24 เมษายน 2569; Accepted: 27 เมษายน 2569

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันของการสืบสานภูมิปัญญาการทำสบู่ก้อนจากผงข้าวเหนียวดำลิ้มผั่วของชุมชน 2) เพื่อศึกษาการสร้างรูปแบบการเรียนรู้ด้วยกระบวนการวิศวกรสังคมเพื่อการสืบสานภูมิปัญญาการทำสบู่ก้อนจากผงข้าวเหนียวดำลิ้มผั่วของสโมสรนักศึกษาคณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ พื้นที่วิจัยคือ วัดปราสาทพนาราม บ้านปราสาท หมู่ที่ 12 ตำบลปราสาท อำเภอยะหา จังหวัดศรีสะเกษ โดยมีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลจำนวน 13 คน ได้มาจากการเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แนวคำถามในการสัมภาษณ์ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผลการวิจัยพบว่า 1) ผู้ถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาการทำสบู่ก้อนจากผงข้าวเหนียวดำลิ้มผั่ว มีแนวคิดในการถ่ายทอดภูมิปัญญาให้แก่คนในชุมชนและนักศึกษาให้มีความรู้ได้จากการประกอบอาชีพระหว่างเรียน และคงความเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดศรีสะเกษ แต่ยังไม่เน้นการบรรยายเป็นหลัก 2) นักศึกษาผู้รับการถ่ายทอดได้รับส่งต่อความภาคภูมิใจของผู้ถ่ายทอดไปยังเพื่อนสมาชิกผ่านการบอกเล่าประวัติความเป็นมาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสืบสานเจตนารมณ์และดำรงไว้ซึ่งองค์ความรู้ ภูมิปัญญาการทำสบู่ก้อนจากผงข้าวเหนียวดำลิ้มผั่ว

โดยมีวิธีการถ่ายทอดโดยการบรรยายประกอบการลงมือปฏิบัติจริง เพื่อให้ผู้รับการถ่ายทอดได้ลงมือฝึกปฏิบัติและจดจำขั้นตอนวิธีการทำได้อย่างละเอียด ชัดเจน โดยเรียนรู้ผ่านเครื่องมือวิศวกรรมสังคมทั้ง 5 เครื่องมือ และสื่อต่าง ๆ ฝึกทักษะการเป็นนักคิด นักสื่อสาร นักประสาน และนักสร้างนวัตกรรม กระบวนการและทักษะของวิศวกรรมสังคมต่าง ๆ จึงเป็นกระบวนการที่สร้างขึ้นเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาการทำสบู่ก้อนจากผงข้าวเหนียวดำลิ้มผัว ไปพร้อมกับการพัฒนาสมรรถนะของนักศึกษาวิชาชีพครูของคณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

คำสำคัญ : รูปแบบการเรียนรู้, วิศวกรรมสังคม, การสืบสานภูมิปัญญา, สบู่ก้อนจากผงข้าวเหนียวดำลิ้มผัว

ABSTRACT

This research is a qualitative study with the following objectives: (1) to examine the current conditions of preserving the local wisdom of making soap bars from “Luem Phua” black glutinous rice powder within the community, and (2) to develop a learning model based on the social engineer process to sustain this local wisdom among the student club of the Faculty of Education and Human Development, Sisaket Rajabhat University. The research was conducted at Prasat Phanaram Temple, Ban Prasat, Village No. 12, Prasat Subdistrict, Huai Thap Than District, Sisaket Province, with 13 key informants selected through purposive sampling. Research instruments included interview guidelines and participant observation. The findings revealed that: (1) knowledge transmitters aim to pass on this local wisdom to community members and students to help them generate income during their studies while preserving the unique identity of Sisaket Province, although the primary method of transmission remains lecture-based; and (2) students who received the knowledge transfer passed on the pride of the original knowledge holders to their peers by sharing its historical background, with the aim of preserving the original intention and sustaining the knowledge and local wisdom of making solid soap from black glutinous rice powder known as “Leum Phua.” The transfer process combined lectures with hands-on practice, allowing learners to actively engage and clearly understand each step in detail. Learning was supported through the five social engineering tools and various media to develop skills as thinkers, communicators, coordinators, and innovators. Thus, the social engineering process serves not only to preserve this local wisdom but also to enhance the competencies of pre-service teachers from the Faculty of Education and Human Development at Sisaket Rajabhat University

Keywords: Learning Model, Social Engineering, Wisdom Preservation, Soap from Luem Phua Black Glutinous Rice Powder

บทนำ

ภูมิปัญญา หรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นคำที่ใช้กันแพร่หลายทั่วไปในสังคมและในวงการต่าง ๆ ทั้งของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการและสื่อมวลชน นอกจากนั้นยังเป็นคำที่คาบเกี่ยวกับคำอื่น ๆ อีกจำนวนหนึ่ง เช่น ความรู้ท้องถิ่น ความรู้ของชาวบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งคำเหล่านี้อาจจะเริ่มใช้กันอย่างแพร่หลายในช่วงเวลาประมาณห้าสิบปีที่ผ่านมา และได้รับแรงส่งเสริมผลักดันจากกระแสสังคมที่เป็นปฏิริยาต่อต้านโลกาภิวัตน์ เกิดการหันมาเน้นความสำคัญของท้องถิ่น และยกย่องความรู้และวิถีชีวิตแบบท้องถิ่น มองเห็นความงดงามและลุ่มลึกของวิถีชีวิตของคนธรรมดาสามัญ ชาวบ้านหนีห่างไกลความก้าวหน้าทางวัตถุและเทคโนโลยี โดยอาจต้องมีการส่งเสริมให้ชาวบ้านเกิดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเองเพื่อเป็นพลังแก่ชุมชน (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2547: 5-6 และ ดนัย ไชโยธยา, 2547: 26) เนื่องจากภูมิปัญญาดังกล่าวเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจ และกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน เกิดขึ้นจากความรอบรู้ ประสบการณ์ เป็นแนวคิดที่สังคมหรือชุมชนได้ถ่ายทอดสืบสานต่อกันมา (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540: 77) ทั้งนี้ เราสามารถเรียนรู้องค์ความรู้จากภูมิปัญญาในท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจท้องถิ่น ก่อให้เกิดการกระจายรายได้ในชุมชนได้ทั้งภาคบริการและท่องเที่ยว รวมถึงควรส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนรุ่นใหม่จากภายนอกชุมชนเข้ามาศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีหลากหลายประเภทได้ด้วยเช่นกัน

ข้าว เป็นพืชที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจของประเทศไทย ซึ่งการปลูกข้าวเริ่มมีมานานแล้วและเป็นอาหารของประชากรเกือบทั่วโลก การปลูกข้าวในประเทศไทยสมัยก่อนนั้นไม่ได้ใช้เทคโนโลยีอะไรมากนัก นอกจากการใช้น้ำแบบเหมืองฝายและการใช้น้ำฝนรดหลังการปลูกเพื่อให้เพียงพอสำหรับการบริโภค แต่ในปัจจุบันได้มีการปรับปรุงพันธุ์ วิธีการปลูก และส่งเสริมให้ปลูกมากขึ้น โดยอาศัยน้ำชลประทาน การใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ เพื่อให้ได้ผลผลิตข้าวมากขึ้น เพียงพอแก่การบริโภคในประเทศ และส่งเป็นสินค้าออก (ราพีง พูลสุข, 2540: 20) ข้าวกับคนไทยถือได้ว่ามีความเกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน เป็นอาหารที่ช่วยให้อิ่มท้อง ให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ และอยู่ในจิตวิญญาณ อยู่ในขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อต่าง ๆ ข้าวทำให้เกิดพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อเป็นการพึ่งพาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยเหลือ ให้ได้ผลผลิตเต็มเม็ดเต็มหน่วย และเฉลิมฉลองเพื่อความมั่นใจ อีกทั้งการผลิตนั้นจะได้ผลสมบูรณ์ นอกจากนี้ “ข้าว” ยังสามารถนำไปทำอาหารได้มากมายหลายชนิด ทั้งอาหารคาว และอาหารหวาน ซึ่งพบได้ทั่วไปในทุกภาคของประเทศ (งามพิศ สัตย์สงวน, 2545: 13 และ เอี่ยม ทองดี, 2538: 46)

ประเทศไทยถือได้ว่าเป็นพื้นที่ ๆ มีความหลากหลายของพันธุ์ข้าวในแทบจะทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ทั้งข้าวปลูกพันธุ์พื้นเมืองและข้าวป่า แต่ปัจจุบันเชื้อพันธุ์ข้าวได้สูญหายไปเป็นจำนวนมาก เนื่องจากนโยบายของการพัฒนาประเทศที่ก้าวกระโดด รวมถึงปัจจัยที่เกษตรกรส่วนใหญ่นิยมปลูกข้าวพันธุ์ดีที่เป็นตัวหลักแทนพันธุ์ข้าวพื้นเมือง อย่างไรก็ตามพบว่ามีเกษตรกรในท้องถิ่นที่ดำเนินการปลูกเพื่ออนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองเอาไว้อย่างต่อเนื่องมาหลายชั่วอายุคน โดยนำไปแปรรูปเป็นอาหารและผลิตภัณฑ์ และยังใช้เป็นองค์ประกอบทางด้านพิธีกรรมสำคัญต่าง ๆ เป็นต้น (ศูนย์วิจัยข้าวปราจีนบุรี, 2549: 90 และ ลูเซียน เอ็ม แองส์ (เซียน) และนฤจร อธิธิระจรัส (แปล), 2527: 31-32)

จังหวัดศรีสะเกษเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีการผลิตข้าวโดยเฉพาะการผลิตข้าวหอมมะลิที่ถือเป็นข้าวเจ้าที่มีคุณภาพดีและได้รับความนิยมในหมู่ผู้บริโภคทั่วโลก โดยเฉพาะพื้นที่อำเภอราชีเสล ซึ่งเป็นพื้นที่ ๆ มีแม่น้ำมูลไหลผ่านยาวที่สุดในจังหวัดศรีสะเกษ ส่งผลให้มีพื้นที่ชุ่มน้ำหรือนาตามในการปลูกข้าวและทำการเกษตรยาวที่สุดอีกด้วย และมีการปลูกข้าวสายพันธุ์อื่น ๆ อีกถึง 50 สายพันธุ์ และครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยทับทัน ที่มีผลผลิตต่อไร่สูงด้วยเช่นกัน (ชุดิมา เมฆวัน, 2564ก: 1) ซึ่งสายพันธุ์สำคัญคือ ข้าวเหนียวดำลิ้มผัว เป็นข้าวเหนียวนาปีพันธุ์พื้นเมือง (ข้าวกำ) ขึ้นชื่อเรื่องความหอม นุ่ม มัน อร่อย

เป็นพิเศษ มีสีม่วงดำหรือสีดำคล้ำ มีคุณค่าทางโภชนาการสูง เช่น สารต้านอนุมูลอิสระ มีแอนโทไซยานิน ช่วยบำรุงสุขภาพ ลดไขมัน บำรุงตับ และลดความเสี่ยงในการเกิดโรคหัวใจ (วชิรพรรณ บุญญาพุทธิพงศ์ และคณะ, 2562: 10) โดยชาวเหนียวดำลืมผัวได้รับความนิยมในการนำมาแปรรูปเป็นขนม หรือรับประทานเป็นข้าวซ้อมมือเพื่อสุขภาพ ซึ่งที่มาของชื่อ “ลืมผัว” มาจากความอร่อยของข้าวที่หอมมัน (ชุดิมา เมฆวัน, 2569: สัมภาษณ์) เมื่อหุงกินเองแล้วอร่อย จนลืมแบ่งให้สามี (ประครอง นิมมานเหมินทร์, 2560: 25-26) และข้าวนี้ยังสามารถนำมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ที่ได้หลากหลาย เช่น สบู่ เพราะในปัจจุบันนี้ สบู่มีความสำคัญสำหรับชีวิตประจำวันของมนุษย์มาก เพราะคนเราต้องใช้สบู่มาชำระล้างร่างกายด้วยการอาบน้ำอาบทำ และยังมีการล้างหน้าด้วยสบู่ด้วย (ภาณุทรศน์, 2547: 11) รวมถึงเหมาะกับการนำมาใช้เป็นของฝาก ช่วยทำความสะอาดร่างกาย ช่วยบำรุงผิว ทำให้ขาวใส ชัดผิว ทำให้ผิวพรรณชุ่มชื้น เป็นการเพิ่มรายได้หรือทำเป็นอาชีพเสริม อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมการนำสมุนไพรหรือวัตถุดิบตามธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์อีกด้วย (จุลพงษ์ สุขารมย์, 2554: 20) ซึ่งกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ ผู้เชี่ยวชาญได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพชนหรือคนในครอบครัว จากการสังเกตและครุพักลักจำ เพื่อเป็นการสนับสนุนส่งเสริมความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชน ผ่านแนวคิดการยกระดับทุนชุมชนสู่การพัฒนาต่อยอด

จากที่กล่าวมาข้างต้น ชาวเหนียวดำลืมผัวถือได้ว่าเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญของพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษในเขตลุ่มน้ำห้วยทับทัน แต่เด็ก นักศึกษา และเยาวชนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะนักศึกษาที่ศึกษาวิชาชีพครูยังไม่ทราบถึงคุณค่าและประโยชน์ของพืชเศรษฐกิจประเภทนี้มากนัก ทั้งที่เป็นพืชในท้องถิ่นศรีสะเกษ และเป็นพืชในท้องถิ่นของนักศึกษาบางคนด้วย ด้วยเหตุนี้คณะผู้วิจัยจึงเกิดความตระหนักและมีความสนใจในการพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ด้วยกระบวนการวิศวกรสังคม ซึ่งเป็นทักษะหนึ่งที่มีความจำเป็นเพื่อพัฒนาศักยภาพและพัฒนาสมรรถนะนักศึกษาในทุกสาขาวิชาในกลุ่มมหาวิทยาลัยราชภัฏทั่วประเทศในศตวรรษที่ 21 เพื่อการสืบสานภูมิปัญญาการทำสบู่ก่อนจากผงข้าวเหนียวดำลืมผัวของสโมสรนักศึกษาคณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ โดยการศึกษาเรียนรู้ของนักศึกษาสโมสรคณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ เพื่อให้คนรุ่นหลังได้เห็นความสำคัญในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำสบู่ก่อนจากข้าวเหนียวดำลืมผัวให้ลูกหลานสืบทอดต่อไป ภายใต้กระบวนการเรียนรู้รูปแบบการเรียนรู้ด้วยกระบวนการวิศวกรสังคมที่เป็นการพัฒนาทักษะของนักศึกษาไปพร้อม ๆ กัน เพื่อการสืบสานภูมิปัญญาการทำสบู่ก่อนจากผงข้าวเหนียวดำลืมผัวของสโมสรคณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ซึ่งการศึกษาครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของ “โครงการวิศวกรสังคมระดับนวัตกรรมชุมชนด้วยกระบวนการวิศวกรสังคมเพื่อพัฒนาครูนักคิด คณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ” และถือได้ว่าการศึกษานี้ เป็นการสำรวจพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่มีการอนุรักษ์พันธุ์พืชและการปลูกอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน เป็นการรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากข้าวพันธุ์พื้นเมืองดังกล่าว เพื่อเป็นองค์ความรู้ในการเผยแพร่สู่สาธารณชน และส่งเสริมการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมือง ซึ่งนับวันจะเริ่มสูญหายไปจากการปรับเปลี่ยนไปเป็นระบบการเกษตรแบบใหม่ นอกจากนี้ข้อมูลดังกล่าว สามารถนำมาพัฒนาต่อยอดงานวิจัยเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์จากข้าวพันธุ์พื้นเมืองให้มีคุณภาพ เพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์จากวัตถุดิบในท้องถิ่น และเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนเกิดความยั่งยืนต่อไป

คำถามของการวิจัย

รูปแบบการเรียนรู้ด้วยกระบวนการวิศวกรสังคมเพื่อการสืบสานภูมิปัญญาการทำสบู่ก่อนจากผงข้าวเหนียวดำลืมผัวของสโมสรนักศึกษาคณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ มีลักษณะอย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันของการสืบสานภูมิปัญญาการทำสบู่ก้อนจากผงข้าวเหนียวดำลิ้มผั่วของชุมชน
2. เพื่อศึกษารูปแบบการเรียนรู้ด้วยกระบวนการวิศวกรสังคมเพื่อการสืบสานภูมิปัญญาการทำสบู่ก้อนจากผงข้าวเหนียวดำลิ้มผั่วของสโมสรนักศึกษาคณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

การทบทวนวรรณกรรม

จากการสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษารูปแบบการเรียนรู้ภูมิปัญญาการทำสบู่ก้อนสมุนไพรจากผงข้าวเหนียวดำลิ้มผั่วด้วยกระบวนการวิศวกรสังคมในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษนั้น พบว่าไม่มีผู้ทำการศึกษา แต่มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องคือ 1) กลุ่มงานที่ศึกษาเรื่องข้าวในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ คือ งานของชุดิมา เมฆวัน (2564ก) เรื่อง “การปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีการผลิตข้าวของเกษตรกรรุ่นใหม่ในจังหวัดศรีสะเกษ” งานของชุดิมา เมฆวัน (2564ข) เรื่อง “แนวทางการสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ผลิตภัณฑ์ข้าวพื้นบ้านที่สอดคล้องกับบริบทและวิถีชีวิตของผู้บริโภคในปัจจุบันในพื้นที่อำเภอราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ” งานวิจัยกลุ่มนี้เป็นประโยชน์ คือ ทำให้ได้ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับบริบทของพื้นที่ปลูกข้าวและพันธุ์ข้าว ตลอดจนกรรมวิธีการแปรรูปข้าวเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เช่น อาหาร เครื่องสำอาง ในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ และ 2) กลุ่มงานที่เน้นการพัฒนาทักษะนักศึกษาด้วยกระบวนการวิศวกรสังคม เช่น งานของชุดิมา ฤทัย และคณะ (2567) เรื่อง “บุหงาบุญพา : การเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์จากดอกกุหลาบเหลืองโดยใช้ทักษะวิศวกรสังคมเป็นฐานของชมรม LPRU สืบสานปณิธานงานของพ่อ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง” และงานของแก้วตา ผิวพรรณ (2565) เรื่อง “โครงการบ่มเพาะวิศวกรสังคมเพื่อพัฒนาวัตกรรมในการเพิ่มศักยภาพการพัฒนาเชิงพื้นที่ในอำเภอเขาค้อ” ดังกล่าว งานวิจัยกลุ่มนี้เป็นความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับกระบวนการหรือแนวทางการพัฒนาทักษะวิศวกรสังคมให้กับนักศึกษา เป็นการจัดการเรียนรู้ข้ามศาสตร์แบบลงมือปฏิบัติจริงโดยใช้การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นเป็นฐานผ่านการ Coaching ของคณาจารย์ต่างคณะต่างสาขา และปราชญ์ชาวบ้านเพื่อให้นักศึกษาที่มารวมกันในศาสตร์ความรู้ต่าง ๆ เพื่อมองเห็นปัญหาเป็นสิ่งที่ท้าทาย เห็นปัญหาในพื้นที่และพยายามแก้ไขมันด้วยตัวของนักศึกษาเอง ผ่านทักษะการเป็นนักคิด นักสื่อสาร นักประสาน และนักสร้างนวัตกรรม

ส่วนประเด็นรูปแบบและทักษะที่นำมาใช้ในการศึกษาครั้งนี้ได้อาศัยแนวคิดของนงรัตน์ อิสโร (2564) เรื่อง “คู่มือพัฒนานักศึกษาเพื่อการพัฒนาประเทศ” โดยนงรัตน์ อิสโร เสนอว่า การพัฒนาเยาวชนให้มีทักษะในศตวรรษที่ 21 มีความสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทักษะที่จำเป็นอย่างมากในศตวรรษที่ 21 เมื่อเทียบกับยุคเก่าก็คือ ทักษะทางอารมณ์และสังคม (Social & Emotional Skills) หรือ Soft Skills ที่ได้รับการยืนยันจากผลการวิเคราะห์แนวโน้มของอาชีพต่าง ๆ ในรอบ 20 กว่าปีที่ผ่านมาของ World Economic Forum (WEF) โดยทักษะที่ใช้คือ เครื่องมือ 5 ชิ้น คือ ฟาประทาน นาฬิกาชีวิต ไทมไลน์พัฒนาการ ไทมไลน์กระบวนการ และ M.I.C.Model เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับทุกกิจกรรมระหว่างเรียนเพื่อสร้าง Soft Skills ให้กับนักเรียนนักศึกษา ซึ่งได้รับการพิสูจน์จากผู้บริหาร คณาจารย์ และผู้ทรงคุณวุฒิแล้วว่า “วิศวกรสังคม” สามารถสร้างกลุ่มทักษะด้านสมรรถนะ ได้แก่ การคิดอย่างมีวิจารณญาณเพื่อแก้ปัญหา การสร้างวิธีการแก้ปัญหา หรือตอบโจทย์การพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ การสื่อสาร และการทำงานร่วมกับผู้อื่นเพื่อแก้ปัญหา เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดแรงงานในศตวรรษที่ 21 ที่เพ้นหาบัณฑิตนักคิด นักสื่อสาร นักประสาน และนักสร้างนวัตกรรม เข้าร่วมงาน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ จึงใช้กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย จึงกำหนดวิธีการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเก็บข้อมูลสภาพปัจจุบันของกระบวนการสืบสานภูมิปัญญาการทำสบู่อ่อนจากผงข้าวเหนียวดำลิ้มผั่วของชุมชน คณะผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แนวคำถามในการสัมภาษณ์ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยการใช้แบบบันทึกภาคสนาม โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 13 คน ประกอบด้วย

- 1.ผู้เชี่ยวชาญการทำสบู่อ่อนจากผงข้าวเหนียวดำลิ้มผั่วจำนวน 1 คน
- 2.ปราชญ์ท้องถิ่นชุมชนบ้านปราสาท อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ ที่มีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้อง 5 ปี

หรือมากกว่า จำนวน 3 คน

3.พระสงฆ์ จำนวน 2 รูป

4.เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลปราสาท จำนวน 7 คน

นำข้อมูลมาวิเคราะห์โดยการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยถ้อยคำ การบรรยาย ร่วมกับการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่มีการศึกษามาก่อนหน้านี้ ซึ่งจะเป็นส่วนหลักกับการนำเสนอด้วยภาพ ซึ่งเป็นส่วนเสริมให้การนำเสนอคมชัดและน่าสนใจจากข้อมูลแบบสัมภาษณ์เชิงลึก การวิเคราะห์เชิงธีม (Thematic Analysis) จากปัญหา ผังกำแพงปลาสู่การหาคนช่วยพัฒนา จากต้นทุนชุมชน สร้างนวัตกรรมใหม่สู่การปรับปรุงยกระดับ และสร้างเพิ่ม ด้วยกระบวนการวิศวะกรรมสังคม และตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า

ขั้นตอนที่ 2 สร้างรูปแบบการเรียนรู้โดยนำผลจากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 มาเป็นแนวทางและจัดอภิปรายกลุ่มและทดลองใช้กับผู้นำนักศึกษาสังกัดสโมสรนักศึกษาคณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ สอบถามจนเกิดความอิ่มตัวของข้อมูล (Data Saturation) และจัดหมวดหมู่ข้อมูล (Coding process) ในแต่ละประเภทของเครื่องมือวิศวะกรรมสังคม

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาในพื้นที่ของชุมชนบ้านปราสาท อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ โดยมีระยะเวลาในการวิจัยระหว่างเดือนพฤษภาคม 2568 ถึงเดือนมีนาคม 2569

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาค้นคว้าเรื่อง “รูปแบบการเรียนรู้ด้วยกระบวนการวิศวะกรรมสังคมเพื่อการสืบสานภูมิปัญญาการทำสบู่ก้อนจากผงข้าวเหนียวดำลิ้มผั่วของสโมสรนักศึกษาคณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ” เป็นการวิจัยโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งวิธีการดำเนินการวิจัยออกเป็น 2 วัตถุประสงค์ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยมีผลการวิจัย ดังนี้

1) คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาสภาพปัจจุบันของกระบวนการสืบสานภูมิปัญญาการทำสบู่ก้อนจากผงข้าวเหนียวดำลิ้มผั่วของชุมชนจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 4 กลุ่ม คือ ผู้เชี่ยวชาญการทำสบู่ก้อนจากผงข้าวเหนียวดำลิ้มผั่ว คือ ปรารักษ์ทองถิ่นชุมชนบ้านปราสาท พระสงฆ์ และเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลปราสาท พบว่า ชุมชนบ้านปราสาทมีธาตุบ้านปราสาทเป็นศาสนสถานสำคัญ โดยตั้งอยู่ในบริเวณวัดปราสาทพนาราม บ้านปราสาท ตำบลห้วยทับทัน อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ (แหล่งศิลปกรรมจังหวัดศรีสะเกษ, 2555: 38-39) มี 16 หมู่ ประกอบไปด้วย บ้านปราสาท บ้านกอเลา บ้านหนองฮะ บ้านขุ่ย บ้านหนองอาคูน บ้านหว่า บ้านอีสร้อย บ้านปะโต๊ะ บ้านพะเนา บ้านระหู่ บ้านโนนโก บ้านโนนดั่ง บ้านหนองนา บ้านศาลากัลป์พฤกษ์ บ้านกะทิ และบ้านขยับ (สำนักงานจังหวัดและภาคีเครือข่าย, 2549: 268) มีวัฒนธรรมที่อิงตามคติฮีสต์ 12 คอง 14 มีพื้นที่นาอยู่กลางหมู่บ้าน ชาวบ้านกลุ่มแรกอพยพมาจากจังหวัดมหาสารคามบ้าง อุบลราชธานีบ้าง ปราจีนบุรีบ้าง เป้าหมายคือการแสวงหาที่ทำกินให้อุดมสมบูรณ์กว่าเดิม การจัดระเบียบโครงสร้างทางสังคมในสมัยแรก ๆ ยึดถือความจริงใจ ความซื่อสัตย์ต่อกันและกันอย่างเคร่งครัด ทำให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขมา และเนื่องจากอยู่ใกล้ตัวอำเภออุทุมพรพิสัย จึงทำให้โครงสร้างพื้นฐานและสถาบันทางสังคมของหมู่บ้านพัฒนาไปอย่างรวดเร็วควบคู่ไปกับพัฒนาการทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และการทำมาหากินของหมู่บ้าน โดยการที่หมู่บ้านมีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ ไม่ประสบปัญหาความแห้งแล้ง ทำนาได้ผลดีทุกปีจนกระทั่งปัจจุบัน จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่สามารถประนีประนอมให้ชาวบ้านอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุขมา และได้กล่าวถึงพัฒนาการของการปลูกข้าวที่อิงกับธรรมชาติ แต่การดำเนินชีวิตตามวงจรของฤดูกาลแบบธรรมชาติเปลี่ยนไป พิธีกรรมต่าง ๆ เริ่มหายไป เกิดกิจกรรมต่าง ๆ ที่บีบคั้นให้ต้อง

กระทำอย่างรีบเร่งตลอดปี จนแทบไม่มีเวลาว่างในทางกลับกัน ชาวบ้านยังคงมีความสัมพันธ์อยู่กับธรรมชาติต่อเนื่องจากอดีต เช่น จะเก็บเกี่ยวปอที่ปลูกในฤดูฝนก่อนการเก็บเกี่ยวข้าว ถึงฤดูแล้งพ่อค้าคนกลางก็จะหาซื้อข้าวควาย มีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับข้าว และการทำนาก็ยังคงเกิดขึ้นตามลำดับของฤดูกาล ยังพอมีเวลาว่างให้ได้สร้างสรรค์คุณค่าทางวัฒนธรรมอยู่บ้าง แม้จะไม่เหมือนในอดีตก็ตาม แต่การที่ราคาข้าวได้ถูกกดราคา จึงทำให้คนในชุมชนต้องการหาอาชีพเสริมเพื่อแปรรูปข้าวให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย ซึ่งจากการสัมภาษณ์สรุปได้ว่า การแปรรูปสบู่มาก่อนจากผงข้าวเหนียวดำลิ้มผัวจะใช้ศาลาอเนกประสงค์ (ศาลาแดง) ภายในวัดปราสาทพนาราม และได้รับความรู้จากการศึกษาจาก Youtube ครูพักลักจำ และจดบันทึกสูตรไว้ รวมถึงการศึกษาด้วยตนเอง ผสมกับความสนใจส่วนตัว โดยเริ่มจากการลงมือปฏิบัติจริง โดยไปเป็นลูกมือและผู้ช่วยวิทยากรของอาจารย์ที่เชี่ยวชาญเรื่องการแปรรูปผลิตภัณฑ์และสมุนไพรต่าง ๆ ของอาจารย์จากคณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ส่วนวิธีการถ่ายทอดนั้นจะถ่ายทอดเฉพาะในครอบครัวในยามว่างจากภารกิจหลัก และผู้เชี่ยวชาญบางท่านเป็นอาจารย์ประจำสังกัดมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ได้แวะเวียนมาให้ความรู้แก่คนในชุมชนอยู่บ้าง แต่ไม่บ่อยนัก โดยผู้รับการถ่ายทอดจะเป็นกลุ่มแม่บ้านในชุมชนด้วยกัน ยังไม่มีเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ โดยส่วนใหญ่จะเป็นการนั่งฟังบรรยาย และวิทยากรเป็นผู้สาธิตแต่เพียงผู้เดียว โดยอัดเป็นคลิปวิดีโอสำหรับเปิดชมย้อนหลัง โดยคนรับฟังได้สืบสานผ่านการจดบันทึก และศึกษาเอกสารและตำราต่าง ๆ ร่วมด้วย แต่ต้องมีความรู้ที่ได้ศึกษาได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน แต่ยังไม่ได้มีการลงมือปฏิบัติจริงอย่างเป็นรูปธรรม และขาดการประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ในท้องถิ่นรูปแบบ ยังไม่มีความหลากหลาย ละเอียดเร็ว ยังไม่มีโลโก้ผลิตภัณฑ์ ถึงแม้ว่าจะมีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาพัฒนาและจัดโครงการ แต่ก็มาจัดโครงการเป็นครั้งคราว ขาดความต่อเนื่อง ทำวันเดียว ศึกษาวันเดียว ไม่ได้สานต่อ ทำให้ไม่เกิดผลผลิตตามความต้องการ

2.สร้างรูปแบบการเรียนรู้ด้วยกระบวนการวิศวกรรมสังคมเพื่อการสืบสานภูมิปัญญาการทำสบู่มาก่อนจากผงข้าวเหนียวดำลิ้มผัวของสโมสรนักศึกษาคณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ซึ่งจากสภาพการสืบทอดภูมิปัญญาในวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 คณะผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางการพัฒนารูปแบบการเรียนรู้เพื่อสืบสานภูมิปัญญาการทำสบู่มาก่อนจากผงข้าวเหนียวดำลิ้มผัว ซึ่งมีการประยุกต์เครื่องมือวิศวกรรมสังคมทั้ง 5 เครื่องมือมาใช้ เนื่องจากกระบวนการวิศวกรรมสังคมเป็นทักษะการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ของโลกในศตวรรษที่ 21 ซึ่งองค์ประกอบของวิศวกรรมสังคม คือ เป็นผู้มีความรู้ ทักษะ ความสามารถ และความชำนาญ การสังเกต การตั้งคำถาม การฟังอย่างไตร่ตรอง การสร้างกลยุธมิตรที่สะท้อนลักษณะบุคคลต่อมา เป็นต้น ที่มีความสามารถด้านการคิด การสื่อสาร การประสาน และการสร้างนวัตกรรม ซึ่ง วิศวกรรมสังคม หมายถึง ผู้ที่มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ เป็นเหตุเป็นผล เชื่อมโยงอย่างบูรณาการแบบข้ามศาสตร์ ศิลปะศาสตร์มนุษยศาสตร์ มีความรู้ในการใช้เครื่องมือ เทคนิควิธี กระบวนการ ขั้นตอนในการพัฒนาคนในชุมชนท้องถิ่นมีความสามารถในการสื่อสารประสานงานกับกลุ่มคน ภาคเครือข่าย ทุนส่วนทางสังคมได้อย่างมีกลยุธมิตร และถนัดชำนาญในการสร้างนวัตกรรมทางสังคมเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน สังคม และประเทศไทย วิศวกรรมสังคมจึงอาศัยความได้เปรียบเชิงพื้นที่ของกลุ่มมหาวิทยาลัยราชภัฏในการใช้ชุมชนท้องถิ่นเป็นห้องเรียนในการทำกิจกรรมนักศึกษา ระหว่างการเรียนปกติในรั้วมหาวิทยาลัย เพื่อสร้าง Soft Skills ที่จำเป็นสำหรับการใช้ชีวิตในศตวรรษที่ 21 ให้กับนักศึกษาที่เข้าร่วมกิจกรรมอย่างมีแบบแผนภายใต้การสนับสนุนของผู้บริหารและคณาจารย์รุ่นใหม่ของกลุ่มมหาวิทยาลัยราชภัฏที่เข้าใจแล้วว่าการจัดการเรียนการสอน การวิจัย และการพัฒนาท้องถิ่นเป็นเรื่องเดียวกัน โดยเป้าหมายและการวัดผลแบบ OKR (Objective and Key Result) ของวิศวกรรมสังคมจะอยู่ที่ตัวนักศึกษาที่เข้าร่วมกิจกรรม หากแต่คนส่วนหนึ่งก็อาจจะสะท้อนได้จากการพัฒนาเชิงพื้นที่ที่เกิดขึ้นระหว่างกระบวนการสร้างวิศวกรรมสังคม ซึ่งจะเป็นแรงขับเคลื่อนให้นักศึกษามหาวิทยาลัย

ราชภัฏเป็นที่ยอมรับในการซ่อมและสร้างสังคมนี้ให้สมดุล และสามารถนำทักษะวิศวกรสังคมติดต่อไปประยุกต์ใช้ในชีวิต และการทำงานในอนาคตได้ต่อไป (นงรัตน์ อีสโร, 2564: 17)

โดยในการลงพื้นที่ได้มีการอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อทบทวนการพัฒนา Soft Skills ด้วยกระบวนการวิศวกรสังคม ซึ่งวิศวกรสังคมของคณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ นำโดย สโมสรนักศึกษาคณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ที่มีตัวแทนจากทุกสาขาวิชาร่วมลงพื้นที่ในครั้งนี้ ซึ่ง 5 เครื่องมือ สำหรับนักวิศวกรสังคม ได้แก่

1. **ฟ้าประทาน** ซึ่งหัวใจสำคัญของเครื่องมือ “ฟ้าประทาน” คือ แยกแยะข้อเท็จจริง (Fact) ออกจากอารมณ์และความรู้สึก โดยเริ่มจากการสำรวจและสังเกตบริบทชุมชน วัด พบว่า มีศาสนสถานที่สำคัญ คือ ธาตุบ้านปราสาทที่ตั้งอยู่บนเนินดิน มีคูน้ำ และสระน้ำโบราณ เป็นลักษณะของชุมชนโบราณของขอม หรือชุมชนของผู้ที่ตกอยู่ใต้อิทธิพลของขอม ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการที่ได้เข้ามาอิทธิพลในด้านวัฒนธรรม และการเมืองของขอมอย่างแท้จริง รวมถึงการจัดแสดงสิ่งของภายในพิพิธภัณฑ์ของวัด บริบทของทุ่งนา ข้าว สวนสมุนไพรร่างต่าง ๆ และคติวิเคราะห์ผ้งเหตุผลในรูปแบบของผ้งกำปลา ซึ่งปัญหาสำคัญคือ ข้าวมีราคาตกต่ำ และคนรุ่นใหม่ไม่สนใจอาชีพเกษตรกรรมจึงต้องมีการสร้างอาชีพและยกระดับคุณภาพของผลิตภัณฑ์จากข้าวเพื่อเพิ่มรายได้มากขึ้น

2. **นาฬิกาชีวิต** โดยหัวใจสำคัญของเครื่องมือนาฬิกาชีวิต คือ เข้าใจและเคารพวิถีของเพื่อนร่วมงานและคนในชุมชน ตั้งคำถามอย่างสงสัยใคร่รู้เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลหลากหลายมิติ วิเคราะห์และเปรียบเทียบข้อมูลเพื่อการพัฒนาได้ และเลือกเวลาและประเด็นการมีส่วนร่วมได้อย่างเหมาะสม (Put the right man to the right job) เมื่อได้ปัญหาแล้ว เริ่มจากการทำวงล้อนาฬิกา สำรวจคนที่จะมาช่วยแก้ปัญหา หาความถนัด หาเวลาวางตรงกันไปพร้อม ๆ กับการทำปฏิทินชุมชน ปฏิทินเกษตรกรรม และปฏิทินวัฒนธรรม เช่น ในเดือนมกราคม มีการเช่นไหว้ตาแฮก เดือนกุมภาพันธ์ มีประเพณีกุ่มข้าวใหญ่และสู่ขวัญข้าว ทำวันเดียวกัน มีนาคม บุญข้าวจี่ พฤษภาคม มีพิธีแกลกนา เป็นต้น (อรอนงค์ นัยวิกุล, 2547: 23) จากนั้นได้ข้อสรุปคือ จะมีการร่วมกันพัฒนารูปลักษณ์ของสบู่อ่อนจากผงข้าวเหนียวดำลิ้มผัวให้มีรูปลักษณ์ที่แปลกใหม่พกพาง่าย เหมาะกับคนทุกเพศทุกวัย โดยเลือกงานให้ถูกคน ทั้งวิทยากร ผู้ประสานงาน และผู้เตรียมวัตถุดิบ เป็นต้น

3. **ไหมไลน์พัฒนาการ** ซึ่งเครื่องมือไหมไลน์พัฒนาการที่วิศวกรสังคมได้เรียนรู้ไป คือ พื้นฐานของการฝึกทักษะการสื่อสารองค์ความรู้เพื่อแก้ปัญหาแบบวิศวกรสังคม วึ่งก่อนที่เราจะได้สื่อสารอะไรออกไปเราจะต้องทำความเข้าใจกลุ่มเป้าหมายให้ถ่องแท้เสียก่อน ดังนั้น เมื่อวิศวกรสังคมใช้การพัฒนาชุมชนที่เป็นเครือข่ายของมหาวิทยาลัยเป็นพื้นที่การเรียนรู้ฝึกฝน Soft Skills ให้กับนักศึกษา (Social Lab Based) จึงต้องทำความรู้จักกับชุมชนนั้นอย่าง “เห็นคุณค่าอดีต เข้าใจปัจจุบัน เพื่อวางแผนอนาคตได้” ดังกล่าวเป็นการทำพัฒนาการที่มาที่ไปของชุมชน จนถึงประวัติความเป็นมาของการแปรรูปข้าวของชุมชนที่เคยทำมาก่อนแล้วใน 5 ปีที่ผ่านมา ได้แก่ ข้าวเม่า ข้าวกล้องงอก และขนมจีนแห้ง รวมถึงขนมดอกจอก และขนมทองม้วน เป็นต้น

4. **ไหมไลน์กระบวนการ** ซึ่งหัวใจสำคัญของเครื่องมือไหมไลน์กระบวนการ คือ รู้จักทุกขั้นตอนอย่างถ่องแท้ เพื่อเลือกพัฒนาตามศักยภาพอย่างตรงเป้าหมาย โดยการพัฒนาพันธุ์ข้าวพื้นเมืองคือ ข้าวเหนียวดำลิ้มผัว หรือ ข้าวกำลิ้มผัว ที่มีเมล็ดใหญ่ ทั้งใบและลำต้นสีดำ เป็นข้าวเหนียวที่มีคุณภาพดี รับประทานอร่อย เหนียวนุ่ม สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้คือ การจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ และนำไปแปรรูปเป็นขนมนางเล็ดและของหวานได้ แต่ในพื้นที่นี้เป็นการแสดงสูตรของสบู่อ่อน ข้าวเหนียวดำลิ้มผัว ตั้งแต่ส่วนผสม วิธีทำตั้งแต่การเตรียมข้าวเหนียวดำ ละลายเบสสบู่อ่อน การผสมส่วนผสมต่าง ๆ เช่น ข้าวเหนียวดำบด น้ำผึ้ง นม น้ำมันมะพร้าว ผงขมิ้น กลิ่น และเทใส่พิมพ์ แกะจากพิมพ์ พร้อมใช้งาน และห่อเก็บ (ส่วนผสมก่อนเทใส่

พิมพ์มาทำสครับขัดผิวได้ด้วย) โดยมีการเรียนรู้จากการสาธิต ทั้งการสาธิตวิธีการและสาธิตประกอบการบรรยาย พร้อมทั้งการปฏิบัติจริงและการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยวิทยากรคือ รองศาสตราจารย์ชุตินา เมฆวัน อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ซึ่งขั้นตอนนี้วิศวกรสังคมได้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลและระดมความคิดเห็นเพื่อบูรณาการ ผสานองค์ความรู้ โดยสอดคล้องกับความเป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ หรืออุตสาหกรรมสร้างสรรค์ ที่มีพื้นฐานมาจากความคิดสร้างสรรค์ของปัจเจกบุคคล ทักษะความชำนาญ และความสามารถพิเศษ ที่มีศักยภาพในการสร้างความมั่งคั่งและสร้างงานให้เกิดขึ้น และสืบทอดให้คนรุ่นต่อไปได้ และยังใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญานี้ได้ (สุกัญญา สุธงษา, 2554-2555: 217-219)

ภาพที่ 2 แผนที่สังเขปพื้นที่ปลูกข้าวของชุมชนฯ

สูตรสบู่อู๋ข้าวเหนียวดำลืมฝั้ว (แบบกัอน)

ส่วผสม

ข้าวเหนียวดำลืมฝั้ว (บดละเอียด) 2-3 ชัอนโตะ
เบสสบูกลีเซอริน (แบบใสหรือขาว) 500 กรัม
น้ำฝั้ว 1 ชัอนโตะ
นมสด หรือ นมข้าว 2 ชัอนโตะ
น้ำมันมะพร้าว 1 ชัอนโตะ
น้ำหอมกลิ่นตามชอบ (เช่น กลิ่นน้ำนม/ลาเวนเดอร์) เล็กน้อย

น้ำฝั้ว: เพิ่มความชุ่มชื้น

นม: ทำให้ผิวนุ่มเนียน

น้ำมันมะพร้าว: บำรุงผิวไม่แห้งตึง

ข้อแนะนำ

- ควรทดสอบการแพ้ก่อนใช้จริง
- เก็บในที่แห้ง เพื่อยืดอายุการใช้งาน
- หากต้องการเนื้อสบูรับ ให้บดข้าวไม่ต้องละเอียดมาก

วิธีทำ

1. เตรียมข้าวเหนียวดำ
 - นำข้าวเหนียวดำไปแช่น้ำ 3-4 ชั่วโมง
 - นึ่งให้สุก แล้วบดหรือปั่นให้ละเอียด
2. ละลายเบสสบู
 - หั่นเบสสบูเป็นชิ้นเล็ก ๆ
 - นำไปละลายด้วยวิธีต้้น (double boiler) หรือไมโครเวฟ (ระวังอย่าให้เดือด)
3. ผสมส่วต่าง ๆ
 - ใส่ข้าวเหนียวดำบดลงไป
 - เติมน้ำฝั้ว นม และน้ำมันมะพร้าว
 - คนให้เข้ากันจนเนื้อเนียน
4. เติมกลิ่น (ถ้าต้องการ)
 - หยดน้ำหอมลงไปเล็กน้อย แล้วคนให้ทั่ว
5. เทใส่พิมพ์
 - เทลงในแม่พิมพ์สบู
 - พักไว้จนแข็งตัว (ประมาณ 2-4 ชั่วโมง)
6. แกะออกจากพิมพ์
 - พร้อมใช้งาน หรือห่อเก็บได้

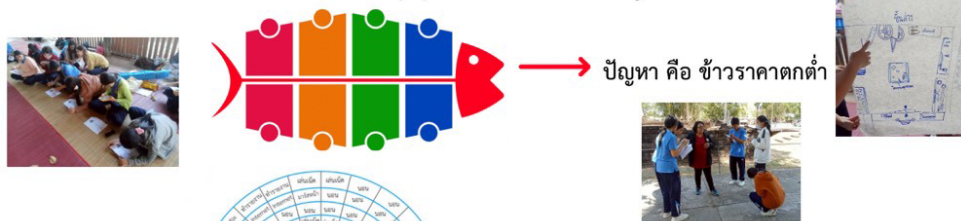

ภาพที่ 3 สูตรสบู่อู๋กัอนจากผงข้าวเหนียวดำลืมฝั้ว

การศึกษาภูมิปัญญาการทำสบู่ก่อนจากผงข้าวเหนียวดำลิ้มผั่ว
ด้วยกระบวนการวิศวกรรมสังคมของสโมสรนักศึกษา
คณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

1. ฟ้าประทาน สสำรวจพื้นที่ วัด/Museum/อุทยานปราสาท/นาข้าว/หมู่บ้าน

2. นาฬิกาชีวิต

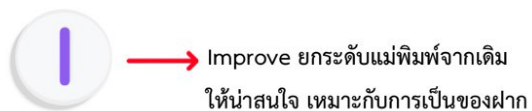
3. ไทม์ไลน์พัฒนาการ

4. ไทม์ไลน์กระบวนการ

5. M.I.C. Model เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น

ภาพที่ 4 การศึกษาภูมิปัญญาการทำสบู่ จากกระบวนการวิศวกรรมสังคม

ภาพที่ 5-9 การศึกษาภูมิปัญญาการทำสบู่ฯ จากกระบวนการวิศวกรสังคม

5. M.I.C.Model เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งหัวใจสำคัญของเครื่องมือ M.I.C.Model คือ เลือกปรับปรุง (Modify) ยกระดับ (Improve) หรือสร้างเพิ่ม (Create) กระบวนการใด ๆ ได้อย่างเหมาะสม เพื่อเพิ่มผลลัพธ์ที่มีคุณค่า “ชวนเพื่อน จูงมือน้อง ขอร้องพี่” ร่วมใจพัฒนาอย่างเห็นคุณค่าบนหลักเหตุ-ผล ซึ่งในที่นี้ได้มีการยกระดับโดยการพัฒนารูปลักษณ์ของ พิมพ์สบูให้มีหลากหลาย พกพาง่าย สวยงาม เหมาะกับคนทุกเพศทุกวัย ตลอดจนวางแผนการถ่ายทอดในรูปแบบของ แหล่งเรียนรู้ในพิพิธภัณฑ์ของวัด

ทั้งนี้ในกระบวนการวิศวกรสังคม 5 เครื่องมือนั้น นักศึกษาที่ได้รับการอบรมจะต้องได้รับการฝึกทักษะวิศวกรสังคม ได้แก่ 1.ทักษะการคิดเชิงเหตุ-ผล เห็นปัญหาเป็นสิ่งที่ท้าทาย 2.ทักษะการสื่อสารเพื่อแก้ปัญหา ผ่านการบอกเล่า สาธิต 3.ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น โดยปราศจากข้อขัดแย้ง โดยใช้มวลประสบการณ์และทรัพยากรที่มีในการแก้ไขปัญหา และ 4.ทักษะการสร้างนวัตกรรมชุมชนสู่การทำผลิตภัณฑ์ และถ่ายทอดองค์ความรู้ในรูปแบบลายลักษณ์อักษรต่าง ๆ เพจ เว็บไซต์ สื่อออนไลน์ ดังนั้น วิศวกรสังคมจึงมุ่งเน้นการบ่มเพาะนักศึกษาให้กลายเป็นบัณฑิตนักคิด นักสื่อสาร นักประสาน และนักสร้างนวัตกรรม ด้วยความคิดสร้างสรรค์และทัศนคติที่ดีและถูกต้องต่อสังคม

เมื่อนักศึกษากลับมาแล้วได้นำมาปรับประยุกต์ใช้ในการเรียน การบูรณาการองค์ความรู้สู่การจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้เรื่องท้องถิ่นในรายวิชาที่เรียน และสืบทอดความรู้ต่อไป ซึ่งผู้เข้าร่วมโครงการได้ตอบแบบสอบถามจำนวน 104 คน ซึ่งมีการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบประเมินฯ ผู้เข้าร่วมโครงการมีความพึงพอใจระดับมากที่สุดในเรื่องที่สามารถนำความรู้ ความเข้าใจ นำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน (ค่าเฉลี่ย 4.20) รองลงมาคือ สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปปฏิบัติได้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน และสามารถนำความรู้ความเข้าใจและทักษะที่ได้รับไปถ่ายทอด ขยายผล และเผยแพร่แก่ผู้อื่นได้ (4.17 และ 4.14) ตามลำดับ

อภิปรายผล

งานวิจัยนี้พบว่า ผลการศึกษาสภาพปัจจุบันของกระบวนการสืบสานภูมิปัญญาการทำสบู่อ่อนจากผงข้าวเหนียว คำลิ้มผิวของชุมชน ผู้คนจะใช้พื้นที่สาธารณะในชุมชน เช่น ศาลากลางบ้าน ศาลาในวัดเป็นที่ถ่ายทอด จะเน้นการบรรยาย ในยามว่าง ยังไม่มีการเผยแพร่สู่สาธารณชนมากนัก ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของรัชพล ปังพิบูลย์ (2538) ที่ได้ศึกษาเรื่อง กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอผ้าของชาวไทยทรงดำ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของกลุ่มชน กระบวนการถ่ายทอดการทอผ้า และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการถ่ายทอดการทอผ้าของชาวไทยทรงดำในเขต อำเภอยะย้อย จังหวัดเพชรบุรี ในการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการเข้าไปมีส่วนร่วมในชุมชน เพื่อสังเกต สัมภาษณ์ และรวบรวมจากเอกสารข้อมูลที่ได้ถูกนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ จัดหมวดหมู่ และนำเสนอโดยการพรรณนา ซึ่งการศึกษาครั้งนี้พบว่า ชาวไทยทรงดำ มีกระบวนการถ่ายทอดการทอผ้าสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในกระบวนการสอนการทอผ้า ได้มีการสนทนากัน ทำให้ผู้ให้สามารถถ่ายทอดความรู้ด้านต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงไว้ได้อีกด้านหนึ่ง ผู้เกี่ยวข้องในกระบวนการถ่ายทอด ได้แก่ ผู้ใหญ่ในครอบครัวที่มีความรู้เป็นผู้ให้การถ่ายทอดสู่บุตรหลานที่ยังไม่ได้รับการเรียนรู้ตามขั้นตอน จนสามารถปฏิบัติเองได้ เพื่อจะได้มีผ้าทอของไทยทรงดำไว้ใช้ในการเข้าร่วมกิจกรรมและพิธีกรรมของชุมชน ซึ่งเป็นลักษณะของการถ่ายทอดองค์ความรู้แบบเดิม

ผลการสร้างรูปแบบการเรียนรู้ด้วยกระบวนการวิศวกรสังคมเพื่อการสืบสานภูมิปัญญาการทำสบู่อ่อนจากผงข้าวเหนียว คำลิ้มผิวของสโมสรนักศึกษาคณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับการเรียนรู้เพื่อสืบทอด สืบสาน รักษา ต่อยอด ปรับประยุกต์จากวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแบบเดิม ๆ โดย

ผู้เข้าร่วมโครงการได้ตอบแบบสอบถามจำนวน 104 คน ซึ่งมีการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบประเมินฯ ผู้เข้าร่วมโครงการมีความพึงพอใจในระดับมากที่สุดในการที่สามารถนำความรู้ความเข้าใจ นำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน (ค่าเฉลี่ย 4.20) รองลงมาคือ สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปปฏิบัติได้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน และสามารถนำความรู้ความเข้าใจและทักษะที่ได้รับไปถ่ายทอดขยายผลและเผยแพร่แก่ผู้อื่นได้ (ค่าเฉลี่ย 4.17 และ 4.14) ตามลำดับดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของชุดิมา ฤชัย และคณะ (2567) ที่นำทักษะทางวิศวกรรมสังคมหรือรูปแบบการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยกระบวนการวิศวกรรมสังคมมาใช้บริหารจัดการผลิตภัณฑ์หัตถาภรณ์ที่นำเอาดอกกุหลาบเหลืองทั้งภายในบริเวณวัดศรีล้อม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองฯ จังหวัดลำปาง โดยใช้ทักษะวิศวกรรมสังคมเป็นฐานของชมรม LRRU สืบสานปณิธานงานของพ่อ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง โดยการใช้แบบสอบถามความพึงพอใจและมีการจัดกิจกรรมในการส่งเสริมศักยภาพให้กับชาวบ้านในชุมชนวัดศรีล้อม โดยคนในชุมชนวัดศรีล้อมสามารถนำเอาผลิตภัณฑ์หัตถาภรณ์สร้างรายได้ให้กับตนเอง เยาะชน และคนในชุมชนให้เข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของโบราณสถานสิ่งศักดิ์สิทธิ์และดอกกุหลาบเหลืองทั้งภายในวัดศรีล้อม มีจำนวนที่ลดลง และพร้อมเป็นโมเดลต้นแบบด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วย

นอกจากนี้การจัดกิจกรรมพัฒนาสมรรถนะบัณฑิตโดยการบูรณาการการเรียนการสอนกับการทำงานยังมีการใช้การเรียนรู้ชุมชนเป็นฐานเป็นส่วนประกอบ ทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้สภาพจริงของชุมชน สามารถประยุกต์ความรู้ที่ได้ในการปฏิบัติงานจริง สอดคล้องกับงานวิจัยของ Mthmbu, Mtshali, and Frantz (2014) ซึ่งกล่าวไว้ว่า การเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานเป็นรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่เน้นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ในสภาพจริงของชุมชน เป็นการนำทฤษฎีมาประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงหรือการปฏิบัติงานในชุมชน การแก้ปัญหาชุมชนโดยการให้บริการในศาสตร์ที่ผู้เรียนได้เรียนรู้มากับชุมชน และช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ทั้งในด้านวิชาการ ด้านการทำงานและอาชีพ ด้านการพัฒนาของบุคคลและสังคม ด้านคุณค่าของการบริการ และความเข้าใจในการใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งตรงกับการฝึกทักษะวิศวกรรมสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานด้วยนั่นเอง

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 10 องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 ผู้เข้าอบรม กลุ่มนักศึกษา สามารถนำรูปแบบการเรียนรู้ไปพัฒนาสินค้าร่วมกัน เป็นการหารายได้เสริมระหว่างเรียนในสถานต้นของมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยเกษตรกรรม และยกระดับคุณภาพสินค้า ภูมิปัญญาที่สามารถปรับตัวให้ดำรงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์

1.2 หน่วยงานต่าง ๆ สามารถนำรูปแบบดังกล่าวไปเป็นแนวทางในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นอื่น ๆ ได้

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป

รูปแบบที่ได้สามารถนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนอื่น ๆ ต่อไปได้

เอกสารอ้างอิง

- แก้วตา ผิวพรรณ. (2565). โครงการบ่มเพาะวิศวกรสังคมเพื่อพัฒนานวัตกรรมในการเพิ่มศักยภาพการพัฒนาเชิงพื้นที่ในอำเภอเขาค้อ. *วารสาร มจร.การพัฒนาสังคม*, 7(3), 148-168.
- งามพิศ สัตย์สงวน. (2545). *วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย: การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง*. คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จุลพงษ์ สุขารมย์. (2554). *สบู่มุนไพร์*. บริษัท ชัม ธิงค์ หู รีด จำกัด.
- ชุติมา เมฆวัน. (2564). *รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์: การปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีการผลิตข้าวของเกษตรกรรุ่นใหม่ในจังหวัดศรีสะเกษ*. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.) โดยผ่านความเห็นชอบของมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.
- ชุติมา เมฆวัน. (2564). แนวทางการสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ผลิตภัณฑ์ข้าวพื้นบ้านที่สอดคล้องกับบริบทและวิถีชีวิตของผู้บริโภคในปัจจุบันในพื้นที่อำเภอรามัน จังหวัดศรีสะเกษ. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 12(1), 152-179.
- ชุติมา เมฆวัน. 2 กุมภาพันธ์ 2569. (การสื่อสารส่วนบุคคล).
- ชุติมา ฤทัย และคณะ. (2567). “บุหงาบุญพา”: การเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์จากดอกกุหลาบเหลือทิ้งโดยใช้ทักษะวิศวกรสังคมเป็นฐานของชมรม LPRU สืบสานปณิธานของพ่อ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง. ถนอมจิตร สารคุณ (บรรณาธิการ). *รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง*. มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.
- दनัย ไชยโยธา. (2547). *อารยธรรมไทย*. โอเดียนสโตร์.
- นงรัตน์ อัสโร. (2564). *คู่มือการพัฒนานักศึกษาเพื่อการพัฒนาประเทศ*. อมรินทร์.
- ประคอง นิมมานเหมินทร์ และคณะ. (2560). *คติชนไทยในวัฒนธรรมข้าว*. สถาบันไทยคดีศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภาณุพรรณ. (2547). *ผิวพรรณผ่องใสด้วยสบู่มุนไพรรสสุตรพิเศษ*. ไพลิน.
- รัชพล ปัจพิบูลย์. (2538). *กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอผ้าของชาวไทยทรงดำ*. ม.ป.ท..
- ร่ำพิง พูลสุข. (2540). *ข้าว*. คณะเทคโนโลยีการเกษตร สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.

- ลูเซียน เอ็ม แองค์ (เซียน) นฤจร อธิธิระจรัส (แปล). *ข้าวกับมนุษย์ : นิเวศวิทยาทางการเกษตรในเอเชียอาคเนย์*.
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์และสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วชิรวรรณ บุญญาพุทธิพงศ์ และคณะ. (2562). รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์: การศึกษาคุณสมบัติของชาวพื้นเมืองเพื่อการ
ผลิตแปรรูปและเพิ่มมูลค่าข้าวอย่างยั่งยืน. คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). *ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาเทศ*. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ศูนย์วิจัยปราชญ์บุรี. (2549). เอกสารวิชาการลักษณะและคุณค่าพันธุ์ข้าวพื้นเมืองไทย. ห้างหุ้นส่วนจำกัดพิมพ์งาม.
- สุกัญญา สุขฉายา. (2554-2555). เศรษฐกิจสร้างสรรค์กับการจัดการเชิงวัฒนธรรม. *วารสารไทยศึกษา*, 7(2), 217-239.
- สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษและภาคีเครือข่าย. (2549). *ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น: ประวัติอำเภอ
ตำบล หมู่บ้าน ของจังหวัดศรีสะเกษ*. ศรีสะเกษการพิมพ์.
- แหล่งศิลปกรรมจังหวัดศรีสะเกษ*. (2555). หน่วยอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมจังหวัดศรีสะเกษ.
- อรอนงค์ นัยวิกุล. (2547). *ข้าว: วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2540). *ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการรับรู้ของชาวบ้านไทย*. มหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมาธิราช.
- เอี่ยม ทองดี. (2538). *ข้าว: วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง*. มติชน.
- Mthmbu, S., Mtshali, N. and Frantz, J. (2014). Contextual determinants for community-based learning
programmes innursing education in south Africa. *South African Journal of Higher Education*, 28(6),
1795-1813.